

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.481

UDK 173:177

Primljeno: 07. 06. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Amina Smajović, Belma Alić Ramić, Edina Nikšić Rebihić

ULOGA OBITELJI U POSREDOVANJU MORALNIH VRIJEDNOSTI

Osvijestiti i poticati čovjeka da se slobodno i odgovorno (samo)usavršava temeljna je svrha odgoja. Prve korake (samo)oblikovanja čovjek prolazi u obitelji koja ima značajnu ulogu u posredovanju općih ljudskih vrijednosti, posebice onih najviših naravnih vrijednosti – moralnih. Cilj ovoga rada je ispitati stajališta studenata o ulozi obitelji u posredovanju moralnih vrijednosti. Učesnici istraživanja su studenti prvog i drugog ciklusa Odsjeka za pedagogiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu (N=100). Propitujući njihova stajališta i životno iskustvo dobijeni su rezultati koji ukazuju na visok stepen podudarnosti između okvira pedagoških razumijevanja morala i načina na koji se moralne vrijednosti posreduju u njihovim obiteljima. Također, prema rezultatima istraživanja, česti obiteljski razgovori su procijenjeni kao osnova za izgradnju moralnih spoznaja, uvjerenja, ponašanja i djelovanja kod djece i mladih.

Ključne riječi: metodika; moralne vrijednosti; obiteljski odgoj; posredovanje

UVOD

Današnji pedagoški diskurs rijetko zalazi u tumačenje i istraživanje pojma moralnosti u odgoju i obrazovanju. S obzirom na nedostatna ispitivanja i praznine u literaturi, kroz ovaj rad želimo istražiti moral kao pedagošku kategoriju, bez namjere propitivanja razloga zbog kojih se moral rijetko razmatra kroz prizmu pedagojske znanosti, a među koje ubrajamo strah od „samorazumljivosti” te diverzifikacijsko,

pluralističko i relativističko poimanje morala. Cilj rada jeste propitati metodičke smjernice i stajališta studenata o ulozi obitelji u odgojnom posredovanju moralnih vrijednosti. Slijedom navedenog rad je koncipiran na način da se u prvom dijelu, u osnovnim crtama, iznosi pregled pedagoškog razumijevanja morala i moralnog odgoja kao i preporuka za kvalitetno metodičko-odgojno posredovanje moralnih vrijednosti. U drugom dijelu rada donosimo rezultate istraživanja o suštinskom razumijevanju moralne kategorije učesnika istraživanja i njihovih pedagoških stajališta o ispravnosti posredovanja moralnih vrijednosti u obitelji.

ZNAČAJ MORALNIH VRIJEDNOSTI U ODGOJU

Pitanje morala često je zanemareno jer se smatra samorazumljivim, posebno u kontekstu odgoja. Spaemann (2008) ističe da se najčešće te samorazumljive stvari nikada ne pojavljuju u čistom obliku, jer društveni etos nosi tragove neznanja, potiskivanja i potčinjavanja. Moralni odgoj je u pedagoškoj literaturi označen kao proces moralne izgradnje ličnosti. U tom procesu se formiraju moralne kvalitete čovjeka, njegova svijest, predanost i stavovi, uvjerenja i obzori, volja i karakter, navike i obrasci ponašanja, a sve u skladu s vrijednostima pripadne kulture (Vukasović 1977). Kroz ovakvo određenje moralnog odgoja jasno se razabire da je njegova svrha izgradnja moralnih spoznaja, uvjerenja, ponašanja i djelovanja. Premda se moralna izobrazba, prihvatanje i izgradnja moralnih uvjerenja te kultiviranje moralnog (pro)aktivnog ponašanja prihvataju kao tri temeljne etape u procesu moralnog (samo)oblikovanja čovjeka, Vukasović (1991) upozorava da se moralnost može postići isključivo kroz simultano, koordinirano djelovanje na sve sfere života odgajnika; kognitivnu, afektivnu i djelatnu. Partikularno postupanje neće ishoditi istinskim moralnim rastom. Slično, Jukić (2013) navodi da moralno odgajanje mora sadržati i obrazovnu i vrijednosno-oblikujuću sastavnicu. Težište prve je na znanjima, a druge na osjećanjima i stavovima, prosuđivanju i djelovanju. Pedagoški oblikovati svakodnevne situacije upotpunjene adekvatnom primjenom odgojno-metodičkih smjernica pri posredovanju moralnih vrijednosti imperativ je u procesu moralnog odgoja. U obiteljskom realitetu je kroz odgojni proces bitno djelovati na sve komponente – racionalnu, emocionalnu i voljno-djelatnu te baštiniti smisao za vrijednosti (Vukasović 1991). Vrijednosti su integral moralnog rasuđivanja i djelovanja, „krajnji cilj ljudskih težnja (telos) i najviše dobro” (Senković 2006: 59). Vrijednosti višeg reda su istina, dobrota, ljepota, pravda, svetost i drugo, dok je najviša vrijednost *opće dobro* (Vukasović 2008). Kerschensteiner (1939) prepoznaje

duhovne vrijednosti istinitosti, ljepote, svetosti, čudorednosti i ideju odgoja kao vrijednost koja obuhvata prethodne četiri. Slatina (2023) izdvaja sljedeće vrijednosti: Ljepota, Pravda, Dobrota i Sve(to)st.

Nadalje, Schwartz (1992) razvija teoriju univerzalnih vrijednosti određujući vrijednosti kao putokaz, orijentir u čovjekovom životu. Schwartzova tipologija (strukture) vrijednosti odražava jedan dinamički sistem u čijoj podlozi se nalaze tri pragmatična zahtjeva. Ti zahtjevi (potrebe) čine osnovu čovjekove egzistencije i ujedno predstavljaju motivacijske ciljeve. Riječ je o biološkim potrebama, potrebi za susretima, dijalozima i interakcijom te potrebi za opstankom i životom u zajednici. Teorija prepoznaje deset motivacijskih tipova vrijednosti. Tipovi vrijednosti i njima ekvivalentni motivacijski ciljevi uključuju: moć, aktualizaciju, hedonizam, poticanje, nezavisnost, univerzalizam, dobronamjernost, tradiciju, konformizam i sigurnost. Ovih deset tipova vrijednosti su pozicionirani u četiri kategorije vrijednosti više razine, označenih kao vlastito odricanje, vlastiti probitak, otvorenost za promjene i zadržavanje tradicionalnih odnosa. Ferić (2005) ukazuje da su ove više vrijednosti suprotni polovi dvije dimenzije (vlastito odricanje nasuprot vlastitog probitka, otvorenost za promjene nasuprot njegovanju tradicionalnih formi i obrazaca). U svakom slučaju, sve navedene vrijednosti se ne prenose nego posreduju potičući odgajanje na promišljanje i unutarnju borbu. Posredovanjem istih potiče se duhovno-umsko usvajanje vrijednosti i vrijednosnih doživljaja. Zato je za taj proces nužna obitelj i, u okviru iste nastojanje da, „duša odgajnika (...) se slobodno usmjeri prema vrijednostima” jer je to moguće samo kroz „moć duhovne ljubavi” (Vuk-Pavlović 1932: 57). Moć duhovne ljubavi ispoljena kroz toplinu, zaštitu, strukturu, uključenost, visok stepen obiteljske kohezije, učinkovite stilove komunikacije nesumnjivo korelira s uspješnijim internaliziranjem društvenih normi, pravila i vrijednosti te, posljedično, sa višim nivoima moralnog rasuđivanja i ponašanja (Dedih 2018; Susilo 2020; Tan i Yasin 2020; Hou 2023).

S obzirom na to da dijete obitelj vidi kao sliku društva (Atamurodova 2022), ono u tom prvom socijalnom kontekstu uči i uspostavlja odnos prema samom sebi, prema drugima i prema Bogu, odnosno svome svjetonazoru. Vrijednosti koje će umnogome regulirati ta tri odnosa, npr. istina, pravda, poštenje/čestitost, solidarnost, odgovorna sloboda, dostojanstvo, duhovnost, skromnost, stid, stvaralaštvo, poštovanje života, poštovanje socijalnih normi i slično, postat će dijelom ličnosti djece prvenstveno obiteljskim odgojem.

MORALNI ODGOJ U OBITELJSKOM MILJEU

Moral je vrijednosna dimenzija stvarnosti čovjekova života, a time i samog odgoja kao procesa (samo)oblikovanja. U obitelji kao prvom odgojnom agensu, ali i socijalnom kontekstu, otpočinje prisvajanje moralnih vrijednosti. Važnost obiteljskog posredovanja moralnih vrijednosti uočava se već kod Platona koji objašnjava da će u čovjeku moralnu svjetiljku upaliti samo česti obiteljski razgovori: „Samo nakon češćeg obiteljskog razgovora baš o tom predmetu kao i iz iskrenog zajedničkog života iznenada u duši izvire ona ideja kao svjetlo što ga je upalila iskra plama pa tada samoj sebi dalje krči put“¹. (Platon 1973: 136).

Temelj za razvoj moralnosti potrebno je graditi još u obiteljskom domu u ranoj razvojnoj dobi djece, gdje se kroz česte razgovore umno analiziraju i evaluiraju pojave u polaritetu dobra i zla, savjesti i nagona, sebe i drugoga. Smisao odgoja je da odgajnik jača vlastita umijeća i obrazuje vlastitu volju, kako bi se mogao odgojno (samo)usavršavati. Uloga obitelji se očituje u poticanju odgajnika da razmišlja, samoprocjenjuje i gradi vlastiti vrijednosni sistem, naravno uz pedagoško vođenje roditelja u interakcijama sa sadržajem iz svijeta kojima je odgajnik izložen. Odgajnik može razviti svoje snage samo u zbilji koja mu pruža otpor. Stoga, zadaća odgajatelja/roditelja se ogleda u dovođenju odgajnika u interakciju i borbu s realnom, samostojnom zbiljom koja se opire (Spemann 2008). Odgajatelj je, dakako, dužan pružiti odgajniku pedagošku podršku u toj interakciji, omogućavajući mu da usavršava vlastite sposobnosti samoposredovanja pri novim interakcijama sa svijetom. Pedagoški imperativ je pedagoško vođenje odgajnika, a ne prepuštanje odgajnika samome sebi kao izoliranog rastućeg subjekta. U tom kontekstu i Hegel navodi kako je osnova pedagoškog umijeća da se čovjek (samo)učini čudorednim (*sittlich*) (Zovko 2014).

S druge strane, bitno je naglasiti da se moral nikada ne prenosi kao neka represija, jer je to suprotno biću samoga odgajnika – čovjeka. Čovjek je biće slobode koje slobodnim umovanjem treba razlučivati šta je dobro, a šta ne, šta činiti, a šta ne. Dakle, odgojno djelovanje ne smije biti prisilno vođenje kroz moralne staze, kao što ne smije biti ni prepuštanje izboru u prostore lišenosti morala. Također, uloga roditelja je poučavati djecu da se moral poima kao “opće dobro”, a ne “dobro za mene”, jer slobodna moralna volja ne znači da se čovjek prepušta samovolji. Samovolja je uvijek rezultat nedostatka sposobnosti samosavladavanja. Slobodna moralna volja treba biti izraz cjelokupnog i tjelesnog i umnog i duhovnog bića čovjeka, a ne samo htijenja,

1. Prevod prema Spemann (2008)

jer čovjek nikada kao izdvojen nije dostatan. Sloboda u ovome kontekstu zasigurno znači i oslobađanje umnog i duhovnog bića od vlastitih unutarnjih nagona i poriva. Jasno je da čovjek ne treba uzimati sebe kao mjeru stvarnosti, niti referentnu tačku procjene dobra ili nužnosti, odnosno biološka i/ili socijalna korist za pojedinca ne smije biti temelj vrijednosne prosudbe (Spaemann 2008, Sternberg 2017). Čovjek da bi bio moralan, treba biti razuman; da bi bio *homo moralis*, mora biti i *homo sapiens*. Za čovjekovo moralno djelovanje odgovorna je umno-duševna dispozicija – razumski vid duše (Aristotel 1988). Čovjek samo razumom može jačati svoj duh za moralne procjene i moralno djelovanje. Moralnost predstavlja unutarnju snagu, ali i borbu koja proizlazi iz misaonog kruga čovjeka, u kojemu se upravlja sobom, prepoznajući i sebe i drugoga (Herbart 1902). Baš zbog toga je moralno razlučivanje nemoguće naučiti, ispredavati odgajaniku bez njegovog misaonog pristanka i napora, bez njegove obrade i promjene samoga sebe (Herbart 1902, prema Siljander 2012). Odgojno djelovanje treba biti fokusirano na jačanje slobodne inicijative, samostalnosti, srčanosti, moralne hrabrosti i ostalih aktivnih vrlina (Slatina 1998). Tek slobodna i odgovorna svjesnost i savjest pojedinca čini sposobnost promatranja vlastite nutrine i nagnuće ka percipiranju i djelovanju u vanjskoj stvarnosti za sebe i drugoga.

ODGOJNO-METODIČKE SMJERNICE POSREDOVANJA MORALNIH VRIJEDNOSTI

Neizostavno je u strukturi rada koji se bavi moralom kao pedagoškom kategorijom razmotriti i metodičke pretpostavke obiteljskog odgoja u posredovanju moralnog odgoja, pa ćemo u nastavku predočiti neke od pedagoško-metodskih postupaka.

Najznačajniji trag u elaboriranju metodičkog okvira ostavio je Vukasović (1991, 1993, 1999, 2001, 2008). On prepoznaje četiri metode u procesu moralnog odgoja: metoda poučavanja o moralnim pojmovima, normama, načelima; metoda uvjeravanja ili etičko vrednovanje; metoda navikavanja na moralne postupke i metoda sprečavanja nepoželjnih uticaja. El-Ghazālī (1995) izvodi, također, slične faze razvoja morala. Prema njegovom uvjerenju čovjeka odgaja, duhovno njeguje i usavršava istina koju dohvaća svjetlom *spoznaje*, što je duhovna vrлина (*fada'il*), koju potom uozbiljuje vrlinom ethosa (*edeb*) i moralne kreposti (*makarim al-akhlaq*) tj. *moralnog ponašanja i djelovanja*. Smisao metode poučavanja, prema Vukasoviću (1991), je u spoznaji odgajanika o moralnim pojmovima, normama, načelima. Druga metoda ne stavlja akcenat na kognitivno usvajanje sadržaja kao što je to kod metode usvajanja. Metoda

uvjeravanja zahtijeva odgovarajuću pedagošku atmosferu u kojoj se kroz obiteljski razgovor objašnjava, argumentira, ali i potiče odgajnika da promišlja, analizira, pita i odgovara, s ciljem da se samostalno i slobodno prihvate vrijednosti (Damon 1988, prema Družinec 2016). Sljedeća metoda, prema Vukasoviću, je metoda navikavanja. Osigurati izloženost različitim iskustvima uz refleksiju istih osnova je moralnog profiliranja. Stoga su odlučujuća iskustva koja djeca imaju u obitelji, a koja im omogućuju navikavanje na stalno moralno promišljanje i djelovanje. Usmjeravati odgajnika i poticati ga na vrednovanje susreta sa svijetom i vlastito pozicioniranje u svijetu znači buditi ga u smjeru sebesvijesti. U toj unutarnjoj borbi (*Innere Freiheit*²) sa samim sobom, u susretu sa sadržajem i vlastitim pozicioniranjem u svijetu, u buđenju sebesvijesti, odgajnik duhovno i moralno jača, gradi savjest i sposobnost vrijednosne orijentacije. Autori dosljedno naglašavaju da rana iskustva imaju ključnu ulogu u tome kakve ćemo osobe postati (Tan i Yasin 2020, Shonkoff i Philips 2000, prema Karić Camović 2021). Slijedom ovoga, očekivati je da će posredovanje vrijednosti biti uspješnije pod uticajem kvalitetnih ranih obiteljskih iskustava i intraobiteljskih odnosa, koji su orijentirani ka razvoju cjelovite ličnosti djeteta. Ponajviše iz tog razloga i nije dovoljno zadržati se na ideji da će sama moralna spoznaja garantirati moralno djelovanje jer je spoznaja, prema Vukasović (1991), tek jedan segment u izgradnji stava prema životu. On smatra da moralne spoznaje i uvjerenja potiču na moralno djelovanje, ali da je za moralno djelovanje neophodna snaga volje kroz „principijelnost, odlučnost, upornost, dosljednost i moralnu odgovornost”, koje se razvijaju iskustveno u interakciji sa svijetom i okolinom. Značaj posredovanja moralnih vrijednosti i odgoja za dalje razumsko djelovanje ogleda se u poticanju odgajnika da formira vlastiti karakter tako da „sam sebe pronade, birajući dobro, odbacujući zlo” jer upravo „samo to i ništa drugo je oblikovanje karaktera” (Benner 1997, prema Palekčić 2010b: 327) odgajnika. Konačno, posljednja metoda koju Vukasović izdvaja je metoda sprečavanja kojom odgajatelj treba prevenirati negativne uticaje koji narušavaju pravilnu izgradnju vrijednosnog sistema.

Transmisiju vrijednosti Glass i saradnici (1986) opisuju kroz izravnu socijalizaciju, poučavanje, modeliranje, klasično i operantno uvjetovanje ili, pak, neizravno kroz nasljeđivanje statusa, dok Josua i saradnici (2019) potcrtavaju da su u obrazovanju karaktera presudne vrijednosti koje treba internalizirati, socijalizirati i prakticirati u životu. Dalje kazuju kako se proces usvajanja vrijednosti najčešće odvija po automatizmu. Iako istraživanja pokazuju da vrijednosti djece snažno koreliraju s

2. Herbart (1902)

vrijednostima njihovih roditelja čak i kada se uzmu u obzir razlike među skupinama zbog brojnih transformacijskih procesa (Acock i Bengtson 1987; Copen i Silverstein 2008; Miller i Glass 1989; Vollebergh i dr. 2001, sve prema Min i dr. 2012), pogrešno bi bilo reducirati svu složenost internalizacije vrijednosti i svesti je na proces pukog “kopiranja” (Barni i dr. 2017). Ovo stajalište oštro je kritizirano. Uvažavanje dinamike međudjelovanja različitih okruženja i razvojnih procesa osiguralo je šira i potpunija objašnjenja o posredovanju vrijednosti u obiteljima. Tako se transmisija sada razumijeva kao interaktivni proces u kojem roditelji imaju inherentne sposobnosti da biraju koje će vrijednosti posredovati, a djeca koje će vrijednosti prihvatiti ili odbaciti (Gruseci Goodnow 1994).

Posredovanje moralnih vrijednosti osigurava vrijednosni kontinuitet. Nalazi brojnih studija sugeriraju da pozitivni obiteljski odnosi mogu olakšati “prijenos” vrijednosti sa starije na mlađu generaciju (Bengtson i dr. 2002, prema Min i dr. 2012). Schönplflug (2001) akcentira da je međugeneracijska transmisija vrijednosti selektivna, jer se ne posreduju svi relevantni sadržaji. Dvije su kategorije vrijednosti koje se posreduju u obiteljima. Prve su one koje sami roditelji žive i procjenjuju ih važnim, a druge su one koje vrednuju društvo i kultura, a koje i roditelji percipiraju kao izuzetno bitne za život i rad u savremenom društvu (Družinec 2016). U posredovanju vrijednosti koje roditelji žive i cijene, oni su iznimno uspješni (vidjeti više u Min i dr. 2012). Daleko izazovnije je posredovati vrijednosti iz druge grupe i to iz najmanje dva razloga: one prolaze bržu transformaciju i nisu uniformne. Socio-kulturna dešavanja na globalnoj razini su iznjedrila i promjene u vrijednosnim orijentacijama. Moralni pluralizam i moralni relativizam redovni su pratioci evolucijskih kriza, upravo zato jer ove krize „prati dugotrajno obezvredivanje i banaliziranje, te postupno iščezavanje odgoja i obrazovanja kao temeljnog oblika ljudskog življenja, i osnove cjelovite i svestrane – individualne i društvene, moralne, intelektualne i duhovne oblikovanosti čovjeka” (Isanović 2016: 27). No, bez obzira na izmijenjene društvene prilike i krize, ne dvoji se da je obitelj ta koja ima najsnažniji uticaj na moralno (samo)oblikovanje čovjeka. U empirijskom dijelu rada se ispituju stajališta studenata Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu o određenju moralnih vrijednosti, ali i ulozi obitelji u posredovanju moralnih vrijednosti.

METOD

Cilj istraživanja je ispitati stajalište studenata o ulozi obitelji u posredovanju moralnih vrijednosti. Zadaci ovog istraživanja bili su usmjereni ka propitivanju suštinskog

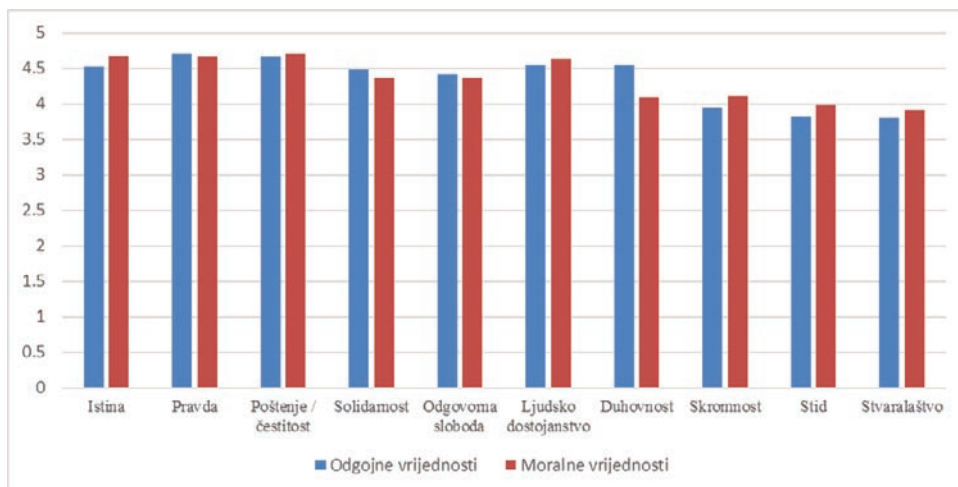
razumijevanja moralne kategorije kod učesnika istraživanja, potom njihovih životnih iskustava o moralnom posredovanju u obitelji, kao i njihovih pedagoških stajališta o ispravnosti posredovanja tih vrijednosti u obitelji. Važnim se čini spomenuti da ovo istraživanje nije propitivalo moralnost učesnika, nego tek njihovo stajalište o tome šta za njih moralne vrijednosti jesu i kako su se te vrijednosti, koje su oni smatrali ili i dalje smatraju vrijednostima, posredovale u njihovim obiteljima. Jednako tako njihova stajališta o tome šta moralna vrijednost jeste nužno ne odražavaju stajalište autorica ovoga rada.

Uzorak istraživanja su sačinjavali studenti prvog i drugog ciklusa Odsjeka za pedagogiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. U istraživanju je učešće uzelo ukupno 100 studenata: 90 ženskog i 10 muškog pola. Od ukupnog broja, 27 studenata je prva, 16 druga, 30 treća godina I ciklusa studija, te 14 studenata prva i 13 druga godina II ciklusa studija.

Za propitivanje pedagoških stajališta i životnih iskustava studenata kreiran je online upitnik koristeći *Google obrazac*. Upitnik se sastoji od 15 pitanja različitog tipa. U prvom dijelu upitnika ispitanici su odgovarali tako što su birali jedan od ponuđenih odgovora i/ili unosili odgovore koje su smatrali ispravnijim odgovorom od ponuđenih u predviđeni prostor. U drugom su procjenjivali važnost navedenih procesa pri moralnom posredovanju, a u trećem dijelu su učesnici na pitanja otvorenog tipa odgovarali narativno.

REZULTATI I DISKUSIJA

Vrijednosti predstavljaju orijentir za smislen, sadržajan i ispunjen život. Uvidom u Grafikon 1 može se opaziti kako studenti vrlo visoko vrednuju važnost odgojnih vrijednosti. Znakovito je da su odgojne vrijednosti poput pravde, poštenja/čestitosti, ljudskog dostojanstva, istine, odgovorne slobode i drugo prepoznate kao moralne vrijednosti, tj. sastavnice moralnosti. Literatura sugerše da postoji mnoštvo pokušaja definiranja i kategorizacije vrijednosti. Hooper je sa saradnicima (2003) ustanovio da se prema jednoj klasifikaciji vrijednosti dijele na intelektualne, moralne, estetske, obrazovne, kulturne, političke, religijske, ekonomske i sl., dok se prema drugoj sve vrijednosti smatraju moralnim vrijednostima. Ovakvo stajalište podržava i Aspin (2007, prema Rakić i Vukušić 2010: 773) i pojašnjava kako su moralne i odgojne vrijednosti zapravo neodvojive, odnosno da se „sve vrijednosti smatraju podvrstama moralnosti, koja je pak temeljna vrijednost”.

Grafikon 1. Važnost odgojnih i moralnih vrijednosti

Moralnost osigurava rješavanje sukoba unutar sebe i u međuljudskim odnosima (Vukasović 1977) te pronalazak ravnoteže između različitih interesa. Iako postoji tendencija „filozofa da moralu i moralnom životu ospore svaki karakter društvenosti, kao da je pojedinac svijet za sebe i sam sebi propisuje moralne obzire prema svojim unutarnjim osjećanjima i svojoj individualnoj svijesti” (Veladžić 2017: 51), ona je uveliko demantovana činjenicom da je suština „moralnosti davati interesima drugih jednaku težinu kao vlastitima” (Rakić i Vukušić 2010: 782). I Koprek (1995: 121) zaključuje da je moralnost “ono što nam se događa u odnosu prema drugome, a moral započinje gostoljubljem, budnošću i prihvaćanjem drugoga”.

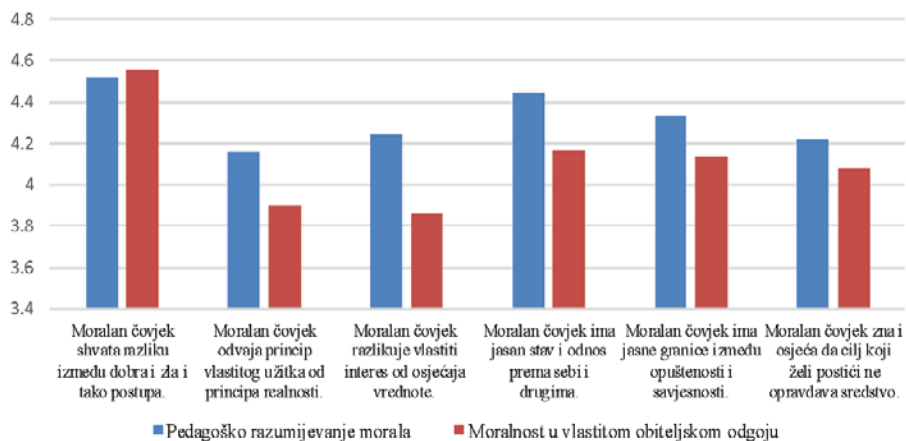
Prema Hegelu (1979) samosvijest upravo proizlazi iz refleksije svijesti o drugome, dok je za Kierkegaarda (prema Golubović 2013) razumijevanje čovjeka jedino određeno odnosom prema Bogu. Scheler (1987) pak smatra da čovjeka određuje svijest o svijetu ili drugome, samosvijest i svijest o Bogu. Tragom toga željeli smo provjeriti koju od ovih kategorija učesnici istraživanja smatraju određenjem moralnosti ocjenjujući kategorije od najmanje važnih do iznimno važnih. Rezultati su pokazali da studenti smatraju da se moralnost određuje kroz relacije čovjeka prema sebi ($M=4.61$), drugima ($M=4.55$) i Bogu ($M=3.96$). Također, ispitali smo i da li postoji statistički značajna razlika u stajalištima studenata različitih godina prema određenjima morala kroz ova tri elementa. Analiza varijanse (ANOVA) je pokazala

da razlike aritmetičkih sredina statistički nisu značajne s obzirom na godinu studija (vidjeti Tablicu 1).

Tablica 1. Rezultati ANOVA-e za Stajalište učesnika istraživanja o relacijama prema sebi, drugima i Bogu kao određenjima kategorije moralnosti s obzirom na godinu studija

Skala	Suma kvadrata	df	Prosječni kvadrat	F	p
Odnos prema sebi	0.416	4	0.104	0.146	0.965
Odnos prema drugima	2.023	4	0.506	0.680	0.607
Odnos prema Bogu	2.334	4	0.584	0.267	0.898

Suštinsko razumijevanje moralne kategorije pozicionirano je u središte etičkog obzora. Na narednom grafikonu (vidjeti Grafikon 2) je prikazano pedagoško razumijevanja morala i načina na koji se moralne vrijednosti posreduju u obiteljima učesnika istraživanja. Jasno je da se u moralnom razvoju isprepliću dvije komponente koje su konstantno u međudejstvu: društvena (moralno rasuđivanje) i moralna (moralno ponašanje). Naslanjajući se na Kohlbergov kognitivno-razvojni pristup moralnom odgoju Nedimović (2012) određuje društvenu komponentu kao komponentu kognitivnih sposobnosti, motrište na osnovu kojeg se donosi odluka, dok je moralna komponenta pod uticajem iskustava u različitim okruženjima, najprije, obiteljskom. Još jedan uticajan znanstvenik Piaget (1965) je ostavio trag u razvoju kognitivnih modela moralnog odgoja izdvojivši četiri faze moralnog razvoja djeteta: fazu anomalije, moralnog realizma, moralnog relativizma i moralne autonomije. Kretanjem kroz ove faze dijete postupno prelazi iz nekritičkog prihvatanja moralnih normi ka autonomnom moralu, obilježenom stabilnošću u moralnom prosuđivanju i ponašanju (Łobocki 2007, prema Langier 2016).

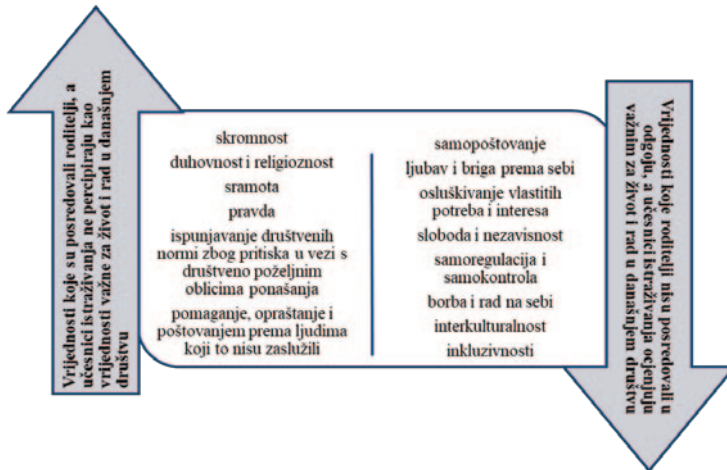
Grafikon 2. Razumijevanje morala

Učesnici akcentiraju da je najbitniji faktor u posredovanju odgojnih vrijednosti, i prema njihovim pedagoškim saznanjima i prema uvidu u vlastita životna iskustva, obitelj. Prve korake (samo)oblikovanja čovjek prolazi u obitelji koja ima značajnu ulogu u posredovanju općih ljudskih vrijednosti, posebice onih najviših vrijednosti – moralnih. Prvi društveni odnosi u kojima dijete stiče, između ostalih, i moralna iskustva jesu obiteljski odnosi. Vukasović (1999: 139) tvrdi da se u obitelji „postavljaju čisti temelji buduće osobnosti i karaktera” kroz prve moralne spoznaje, uvjerenja i navike moralnog ponašanja i djelovanja. Propitujući stajališta studenata i njihova iskustva, dobijeni su rezultati koji ukazuju na visok stepen podudarnosti između okvira pedagoškog razumijevanja morala i načina na koji se moralne vrijednosti posreduju u njihovim obiteljima – dominantno putem čestih obiteljskih razgovora, pružanja primjera i davanja savjeta. Za moralno profiliranje kao ključni su se pokazali procesi samoregulacije i samokontrole ($M=4.57$), samorefleksije ($M=4.42$), preoblikovanja vlastitog vrijednosnog sistema ($M=4.32$) te, nešto manje, dobijanje povratnih informacija od drugih ($M=3.87$).

Prilikom procjene važnosti perioda u kojem roditelji mogu posredovati moralne vrijednosti na skali od 0 (potpuno nevažno) do 5 (od iznimne važnosti), studenti su naznačili da je na prvom mjestu predškolski uzrast ($M=4.45$). Potom, slijedi osnovnoškolski uzrast ($M=4.37$), srednjoškolski uzrast ($M=3.88$) i, konačno, mladalaštvo ($M=3.41$). Neupitno je da proces moralnog (samo)usavršavanja traje cijeli život, ali se njegove osnove stiču u djetinjstvu. U prilog ovome Maleš i Stričević (2005: 17) bilježe da „usmjerenost prema humanim vrijednostima i razvijanje ponašanja u skladu s njima

započinje tijekom ranog djetinjstva kad dijete uči prve korake prema nenasilnom ponašanju, poštovanju sebe i drugoga te prihvaćanju različitosti, a odrastanjem se razvija kognitivni i afektivni okvir ponašanja temeljen na usvojenim vrijednostima”. Naredno pitanje je bilo usredotočeno na propitivanje vrijednosti koje su roditelji studenata posredovali u odgojnom djelovanju. Učesnici istraživanja su stajališta da su “gotovo sve” vrijednosti koje su njihovi roditelji posredovali odgojno prisvojili te da su još uvijek dijelom njihovih vrijednosnih sistema. Ističu da su zapravo vrijednosti koje su roditelji pokazivali vlastitim primjerom u svakodnevnom životu naj snažnije ostavile utisak na njih. Djeca koja imaju kvalitetan uzor u svojim roditeljima zasigurno usvajaju vrijednosti koje postaju temelj za buduće interakcije sa svijetom. Damon (1988, prema Družinac 2016) izdvaja da su to pretežno vrijednosti poput pravедnosti, iskrenosti, odgovornosti, ljubaznosti i poslušnosti.

Prema stajalištu učesnika istraživanja postoje vrijednosti koje su njihovi roditelji cijenili, a oni ih ne smatraju važnim ili, štaviše, uopće ih ne procjenjuju kao vrijednosti, npr. skromnost, duhovnost, sramota, pravda, religioznost, ispunjavanje društvenih normi zbog pritiska u vezi s društveno poželjnim oblicima ponašanja, potom pomaganje, opraštanje i poštovanje prema ljudima koji to nisu zaslužili. S druge strane, kada promatramo nalaze istraživanja o vrijednostima koje roditelji nisu posredovali u odgoju, a učesnici istraživanja ih ocjenjuju kao izuzetno važne za život i rad u današnjem društvu, vidi se da su navedeni samopoštovanje i sloboda. Naime, učesnici istraživanja smatraju da roditelji nisu poticali razvoj samopoštovanja, ljubav i brigu prema sebi, osluškivanje vlastitih potreba i interesa. Vrijednosti koje su roditelji posredovali su redovno u vezi s odnosom prema drugome, a veoma rijetko vrijednosti koje potenciraju odnos djece prema sebi. Samoregulacija, samokontrola, borba i rad na sebi su također neke od vrijednosti koje učesnici istraživanja izdvajaju kao nešto što nije akceptirano u obitelji, a opet iznimno bitno. Zanimljivim se čini da interkulturalnost, inkluzivnost i otvorenost za drugo i drugačije smatraju važnim humanističkim vrijednostima, koje također nisu prepoznate u obiteljskom posredovanju vrijednosti.

Grafikon 3. (Ne)posredovanje vrijednosti koje učesnici (ne) percipiraju kao vrijednosti potrebne za život i rad u današnjem društvu

Značajno je istaknuti da ovi nalazi ne vrijede jednako za sve učesnike istraživanja, i da je na Grafikonu 3 pregled najfrekventnijih odgovora koje je nemoguće generalizirati na cijeli uzorak.

Dalje, može se uočiti da su metodička sredstva, kojima su se roditelji služili kako bi potakli moralno rasuđivanje i ponašanje tokom odrastanja učesnika, bila sredstva poticanja. Najčešće su to bila priznanja i pohvale kojima su ih hrabрили i podržavali u moralnom sazrijevanju. Znatan broj studenata napominje da su njihovi roditelji od njih očekivali moralno ponašanje, što je na neki način jačalo intraobiteljske relacije. Na adekvatno moralno prosuđivanje i ponašanje roditelji su odgovarali toplijim i brižnijim odnosom; većim stepenom prihvatanja i poštovanja, lijepim riječima, iskazivanjem zadovoljstva, sreće i ponosa. Također, učesnici istraživanja su ukazali i na nagrade kao primijenjena sredstva poticanja, među kojima su ispunjavanja određenih želja, materijalni pokloni, dopust za odlazak na neko mjesto, produženo vrijeme za korištenje mobitela, gledanje televizije, izlazak itd. Nasuprot tome, ponašanja djece koja nisu bila u okviru percepcije morala njihovih roditelja bila su kažnjavana. Učesnici istraživanja tvrde da su među sredstvima sprečavanja moralno neprihvatljivih oblika ponašanja najdominantnija bila upozorenje, zahtjev i kazna. Upozorenjem se eksplicitno davala uputa da takvo ponašanje nije prihvatljivo u obiteljskom okruženju, uz zahtjev za korekcijom nepoželjnih vidova ponašanja. Kazna kao najčešće korišteno sredstvo sprečavanja u obiteljskom miljeu ispitanika

imala je oblik oduzimanja telefona, igračaka, uskraćivanja stvari kojima je dijete u tom periodu pridavalo značaj, potom zabrana izlazaka, emotivne ucjene i pogrдне riječi. Prema rezultatima istraživanja 20% ispitanika je izdvojilo da su ih roditelji fizički kažnjavali, a 40% ispitanika da su roditelji “vikom” i “galamom” ukazivali na nedopustive oblike ponašanja. Smatramo da je takav oblik roditeljskog ponašanja potpuno pedagoški neprihvatljiv. Oko 40% učesnika istraživanja dodaje da su se razgovorom, savjetom i uputom rješavale situacije koje izlaze iz okvira moralnog ponašanja, a koji su određivali njihovi roditelji.

Posljednje pitanje u istraživačkom upitniku bilo je prilika da učesnici istraživanja ukažu na preporuke za efikasnije posredovanje moralnih vrijednosti u obitelji. U osnovi većine preporuka bili su lični primjer roditelja te iskren i blizak razgovor roditelja i djece. Da bi roditelji posredovali određenu vrijednost trebaju je nužno i sami posjedovati te demonstrirati ličnim primjerom, konstatiraju učesnici istraživanja. Snagu odgojnog uticaja kroz primjer odgajatelja isticali su mnogi autori (Locke 1967; Vukasović 1990; Bratanić 1990; Bašić 2000; Milat 2005; Feinberg i Wehling 2018; Hazra i Mittal 2018; See 2018; Susilo 2020; Tan i Yasin 2020). Kako se nijedna vrijednost ne treba uzimati kao završena, usvojena ili zaokružena, već je uvijek treba iznova osvježavati, osvijestiti, (samo)poticati, (re)afirmirati veoma je značajno okruženje privrženo vrijednostima koje želimo da se razvijaju u odgajanicima. Poticanjem odgajanika da razmišljaju, djeluju i da se ponašaju u skladu s moralnim vrijednostima oni razvijaju naviku da moralno prosuđuju vlastite odluke, što postaje dio njihovog karaktera. Držimo bitnim spomenuti da su učesnici istraživanja, koji su izdvojili primjer roditelja, studenti starijih godina studija, što je, kako smatraju, ostavilo najdublji trag u izgradnji njihovog vrijednosnog sistema.

Druga najzastupljenija preporuka učesnika istraživanja je otvorena komunikacija i blizak odnos roditelja i djeteta. Otvorenom komunikacijom i kvalitetnim pedagoškim odnosom, bez straha od osude, opresivnih praksi i kazne se suptilno, ali snažno, potiče prisvajanje moralnih vrijednosti. Odgoj se ne može poistovjetiti s prisilnim usađivanjem vrijednosti, bilo morala ili dobrote, jer je odgoj uvijek baziran na principu slobode kao najuzvišeniye vrijednosti čovjeka (Hegel 1979). Dakle, da bismo pedagoški vodili odgajanika ka (samo)oblikovanju i razvijanju u slobodnog moralnog čovjeka, moramo ga poticati na slobodno moralno samousavršavanje. Samo sloboda u odgojnom djelovanju „budi i razvija samostalnost i aktivitet učenika, izgrađuje njegovo osjećanje vlastite vrijednosti, njegovo slobodno i kritičko mišljenje, njegovo dostojanstvo” (Slatina 1998: 275). U ovakvoj komunikaciji neizostavan je kvalitetan pedagoški odnos u kojem se odgajanik suptilno usmjerava i savjetuje. Taj pedagoški, obiteljski razgovor

podrazumijeva planirani dijalog između roditelja i djeteta koji je „utemeljen na ravnopravnom dostojanstvu – dijalog koji će djeci omogućiti da pronađu sebe” (Juul i Jensen 2010: 54). Dakle, jedino razumijevanjem sugovornika, toplinom i brigom koju prema njemu pokazujemo, podsticanjem na vlastita promišljanja mi dajemo podršku odgajaniku u razvoju moralne volje, slobodne, a time i odgovorne osobe.

ZAKLJUČAK

U posredovanju moralnih vrijednosti najznačajnija je pedagoška uvidavnost odgajatelja te umijeće vođenja odgajanika na način da on sam prolazi kroz misaone procese o moralu i vrijednostima. Nikako se od odgajatelja ne traži teorijska obrada morala, niti prisilno zahtijevanje ili očekivanje moralnog djelovanja kod djece, već postepeno upoznavanje s vrijednostima, promišljanje o njima, iskustveno proživljavanje, vrednovanje i prisvajanje u skladu s individualnim ljudskim snagama svakog pojedinca. Dakle, smisao odgoja je osposobljavanje odgajanika za moralnost, ali onu Herbartovu (1902) moralnost stečenu razvojem unutarnje snage i borbom unutar misaonog kruga u kojemu odgajnik upravlja sobom i prepoznaje i priznaje drugoga. S tim u vezi, rezultati ovog istraživanja predstavljaju razumijevanje morala i moralnih vrijednosti kroz prizmu stajališta studenata. Interpretirana stajališta studenata iniciraju potrebu detaljnijeg istraživanja moralnog razvoja u okviru različitih mikrosistema, imajući u vidu da se moralne vrijednosti nužno ne mijenjaju, ali da je njihovo razumijevanje determinirano društvenim diskursom. Sve prethodno navedeno u ovom radu implicira važnost obiteljske kulture koja predstavlja osnovu za izgrađivanje sistema moralnih vrijednosti u pluralističkom društvu važne za emancipaciju svakog pojedinca.

Odgojni proces zahtijeva snažnu socijalnu interakciju i komunikaciju odgajanika i odgajatelja u kojoj je prisutno pedagoško razumijevanje, poznavanje odgajanika, slušanje, ophođenje i djelovanje u smjeru ostvarivanja odgojnog smisla – posredovanja vrijednosti. Ovim djelovanjem jača se već kvalitetan i razvijajući pedagoški odnos odgajatelja i odgajanika. U pedagoškom odnosu roditelja i djeteta “subjekt-subjekt” daje se odgajaniku mogućnost da posjeduje i razvija samostalni identitet koji se uvažava (Buber 1977, 2002), kako bi imao dovoljno snage za sve unutarnje borbe koje mora proći u svakodnevnim interakcijama sa svijetom i, pri tome, ostati moralan.

LITERATURA

1. Aristotel (1988), *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb
2. Atamurodova, Jamila (2022), "Peculiarities of moral upbringing of children in the family", *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 8, 71-75.
3. Barni, Daniela, Sonia Ranieri, Silvia Donato, Semira Tagliabue, Eugenia Scabini (2017), "Personal and family sources of parents' socialization values: A multilevel study", *Avances en Psicología Latinoamericana*, 35(1), 9-22.
4. Bašić, Slavica (2000), "Koncept prikrivenog kurikuluma", *Napredak*, 141(2), 170-181.
5. Bratanić, Marija (1990), *Mikropedagogija*, Školska knjiga, Zagreb
6. Buber, Martin (1977), *Ja i Ti*, Vuk Karadžić, Beograd
7. Buber, Martin (2002), *Between men and men*, Routledge, London and New York
8. Dedih, Ujang (2018), "Adolescent moral development in families", *Jurnal Pendidikan Islam*, 4(2), 63-76.
9. Družinec, Vlatka (2016), "Transfer vrijednosti s roditelja na djecu", *Školski vjesnik: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, 65(3), 475-488.
10. El-Ghazālī, Ebd Hamid (1995), *Niša svjetlosti*, Mešihat islamske zajednice u Republici Hrvatskoj, Zagreb
11. Feinberg Matthew, Elisabeth Wehling (2018), "A moral house divided: How idealized family models impact political cognition", *PLoS One*, 13(4), 1-31.
12. Ferić, Ivana (2005), "Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti: podaci iz Hrvatske", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(1-2), 87-88.
13. Glass, Jennifer, Vern L. Bengtson, Charlotte C. Dunham (1986), "Attitude similarity in three-generation families: Socialization, status inheritance, or reciprocal influence?", *American Sociological Review*, 51(5), 685-698.
14. Golubović, Aleksandra (2013), *Uvod u Kierkegaardovu antropologiju*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka
15. Grusec, Joan E., Jacqueline J. Goodnow (1994), "Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view", *Developmental Psychology*, 30(1), 4-19.
16. Hazra, Sneha, Shalini Mittal (2018), "Role of Parenting in Moral Development: An Overview", *International Journal of Indian Psychology*, 6(2), 2349-3429.

17. Hegel, Georg Wilhelm Fridrih (1979), *Fenomenologija duha*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd
18. Herbart, Johann Friedrich (1902), *The science of education – Its general principles deduced from its aim and The aesthetic revelation of the world*, HEATH i CO. PUBLISHERS, Boston
19. Hooper, Carole, Vic Zbar, David Brown, Barbara Bereznicki (2003), *Values education study – Final report*, Curriculum Corporation, Melbourne
20. Hou, Meibaohong (2023), "The Impact of Parents on Adolescent Moral Development", *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 8, 1177-1182.
21. Isanović, Nusret (2016), *Refleksije o društvenim i kulturnim fenomenima*, Centar za napredne studije, Sarajevo
22. Josua, Dian Pertiwi, Euis Sunarti, Diah Krisnatuti (2019), "Values in the family that affect the youth character habituation with the mother work", *Jurnal Pendidikan Karakter*, 10(1), 80-92.
23. Jukić, Renata (2013), "Moralne vrijednosti kao osnova odgoja", *Nova prisutnost*, 11(3), 401-417.
24. Juul, Jasper, Helle Jensen (2010), *Od poslušnosti do odgovornosti: Kompetencija u pedagoškim odnosima*, Naklada Pelago, Zagreb
25. Karić Camović, Dženeta (2021), *Razvojna perspektiva ranog djetinjstva i roditeljstva: Poticajno porodično okruženje i razvoj djeteta u ranom djetinjstvu*, Perfecta, Sarajevo
26. Koprek, Ivan (1995), *Kao dio mene: etika, prijateljstvo, krepost*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb
27. Langier, Cecylia (2016), "Moral upbringing of children in the context of transformations of modern families: An overview of issues", *Pedagogika*, 12, 147-157.
28. Locke, John (1967), *Misli o vaspitanju*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd
29. Maleš, Dubravka, Ivanka Stričević (2005), *Odgoj za demokraciju u ranom djetinjstvu: Priručnik za rad s djecom predškolske dobi na usvajanju humanih vrijednosti*, Udruženje "Djeca prva", Zagreb
30. Milat, Josip (2005), *Pedagogija – teorija osposobljavanja*, Školska knjiga, Zagreb
31. Min, Joohong, Merrill Silverstein, Jessica P. Lendon (2012), "Intergenerational transmission of values over the family life course", *Advances in Life Course Research*, 17(3), 112-120.

32. Nedimović, Tanja (2012), "Kognitivno-razvojni pristup moralnom vaspitanju darovite dece: prednosti i ograničenja", u: Grozdanka Gojkov, Aleksandar Stojanović (ur.), *Darovitost i moralnost*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov“; Universitatea de Vest „Aurel Vlaicu” Arad; Univerzitet “Sv. Kliment Ohridski” Bitolj - Pedagoški fakultet; REVI-VIS - Institut za razvijanje nadarenosti Ptuj; Vršac, 597-608.
33. Palekčić, Marko (2010), "Herbartova teorija odgojne nastave – izvorna pedagojska paradigma", *Pedagogijska istraživanja*, 7(2), 319-340.
34. Piaget, Jean (1965), *The moral judgement of the child*, Free press, New York
35. Plato (1973), *Phaedrus and Letters VII and VIII*, Penguin Books, London
36. Rakić, Vini, Svjetlana Vukušić (2010), "Odgoj i obrazovanje za vrijednosti", *Društvena istraživanja*, 19(4-5), 771-795.
37. Scheler, Max (1987), *Položaj čovjeka u kosmosu*, Veselin Masleša, Sarajevo
38. Schwartz, Shalom H. (1992), "Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries", *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65.
39. Schönplüg, Ute (2001), "Intergenerational Transmission of Values: The Role of Transmission Belts", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 174-185.
40. See, Beng Huat (2018), "Understanding the Moral Values of Young People and the Key Influences on their Character Development", *Interdisciplinary Education and Psychology*, 2(2), 1-32.
41. Senković, Željko (2007), "Aristotelov odgoj za vrline", *Metodički ogledi*, 13(2), 43-61.
42. Siljander, Pauli (2012), "Educability and Bildung in Herbart's Theory of Education", u: Pauli Siljander, Ari Kivelä, Ari Sutinen (ur.), *Theories of Bildung and Growth, Connections and Controversies Between Continental Educational Thinking and American Pragmatism*, Sense Publishers, Rotterdam - Boston - Taipei, 87-105.
43. Slatina, Mujo (1998), *Nastavni metod*, Filozofski fakultet, Sarajevo
44. Slatina, Mujo (2023), *O pedagogiji čovjeka – od čovjeka kao bića učenja do učećeg društva*, Ilum, Bužim
45. Spaemann, Robert (2008), *Osnovni moralni pojmovi*, Svjetlo riječi, Sarajevo - Zagreb
46. Sternberg, Robert J. (2017), "Creativity from Start to Finish: A "Straight-A" Model of Creative Process and Its Relation to Intelligence", *The Journal of Creative Behavior*, 0(0), 1-13.

47. Susilo, Suko (2020), "The Role of Families in Cultivating Children's Personality Values: An Analysis of Social Psychology Education", *Journal of Social Studies Education Research*, 11(4), 275-303.
48. Tan, W. N., Maizura Yasin (2020), "Parents' Roles and Parenting Styles on Shaping Children's Morality", *Universal Journal of Educational Research*, 8(3), 70-76.
49. Veladžić, Nevzet (2017), "Sociološke dimenzije moralnih normi", *Društvena i tehnička istraživanja*, 1, 49-61.
50. Vukasović, Ante (1977), *Moralni odgoj*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb
51. Vukasović, Ante (1991), "Odgoj za etičke vrijednosti u obitelji i školi", *Obnovljeni život: časopis za religioznu kulturu*, 46(1), 49-58.
52. Vukasović, Ante (1993), *Etika, moral, osobnost: moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*, Školska knjiga, Zagreb
53. Vukasović, Ante (1999), *Pedagogija*, Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb
54. Vukasović, Ante (2008), "Teleologijsko i aksiologijsko utemeljenje odgoja u ozračju hrvatske odgojne preobrazbe", *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 63(1), 35-45. URL: <https://hrcak.srce.hr/22489>
55. Vuk-Pavlović, Pavao (1932), *Ličnost i odgoj*, Tipografija d. d., Zagreb
56. Zovko, Jure (2014), "Obrazovanje u kontekstu Hegelove "druge prirode"", *Acta Iadertina*, II, 83-94.

THE ROLE OF THE FAMILY IN MEDIATING MORAL VALUES

Summary:

The fundamental purpose of education is to make people aware and to encourage them to freely and responsibly improve themselves. The first step of (self) shaping a person goes through the family, which has a significant role in mediating general human values, especially those of the highest natural values - morals. This work aims to examine students' perspectives on the role of the family in the transmission/mediation of moral values. The research participants are students of the first and second cycle of the Department of Pedagogy at the Faculty of Philosophy of the University of Sarajevo (N=100). Analyzing their perspective and life experience, we obtained results that indicate a high degree of concordance between the framework of pedagogical understandings of morality and how moral values are transmission/mediated in their families of orientation. Also, the results show that frequent family

conversations are the basis for building moral knowledge, beliefs, behavior, and actions in children and youth.

Key words: family education; methodics; moral values; transmission

Adrese autorica
Authors' address

Amina Smajović
Belma Alić Ramić
Edina Nikšić Rebihić
Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
amina.smajovic@ff.unsa.ba
belma.alic.ramic@ff.unsa.ba
edina.niksic.rebihic@ff.unsa.ba